

MAGYAR NÉPRAJZI TARTALMAK AZ ÚJ NAT-BAN ÉS A KET- BEN ÉS AZ OKTATÁSI HIVATAL MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYVEIBEN

NYITRAI PÉTER

KIVONAT: A magyarságtudományi tárgyaknak és tartalmaknak meghatározó szerepet tulajdonítunk a gyermek nemzeti értékek iránti fogékonyságának a fejlesztésében. A vizuális kultúra tanárára pedig különösen nagy felelősség hárul munkája során. A tanterv-írók és OH tananyagfejlesztők az idézett tartalmak tantervekben, illetve pedagógusok kezébe adható módszertani kézikönyvekben való megjelentetésre törekednek.

Jelen írás a magyarságunk vizuális reprezentációi közül inkább a magyar néprajzi tartalmakról szól, jellemzően az alsó tagozat szemszögéből, érintve a gimnáziumi korosztályt érintő kérdéseket, sőt a megváltozott érettségi szabályozás néprajzi tartalmakat érintő változásokat is.

Tisztán befogadó jellegű fejlesztési feladat alig van a kerettantervi szövegek között, ha van is, akkor a játékoságot feltétlenül felkínálja. A vizuális kultúra tárgy jellemző területei alkotják a KET témaköreit: kifejezés és képzőművészet, vizuális kommunikáció, tárgy- és környezetkultúra. Ezekhez hozunk fel jellemző példákat, amelyek motiváló hatással is bírhatnak.

KULCSSZAVAK: magyarságtudományi tárgyak, készségi tárgy, néprajz, fejlesztési feladatok, miskakancsó, vizuális kultúra

1. Bevezető

Id. Hidi Endre keramikus alkotásai (Nagydobrony, Ukrajna)

Id. Hidi Endre keramikus alkotásai (Nagydobrony, Ukrajna)

Nagy örömmel fogadtam el a felkérést, hogy írjak a Magyarságtudományi tárgyak az új NAT-ban és KET-ben című kötetbe, mert a nemzeti értékek, magyarságtudományi tárgyak és tartalmak meghatározó szereppel bírnak életemben, népzenezőként, vizuális kultúra tanárként pedig napi kapcsolatban vagyok velük munkám során. Tantervíróként és OH tananyagfejlesztőként pedig hivatásom az idézett tartalmak tantervekben, illetve pedagógusok kezébe adható módszertani kézikönyvekben való megjelenítése.

A szűkös terjedelmi keret miatt azonban elsősorban elszomorodtam, majd eszembe jutott, igazából azon volna érdemes búslakodnunk, ha magyarságunk főbb tartalmait bele lehetne sűríteni húsz oldal

szövegébe. Tematikus szűkítéssel élek tehát: a magyarságunk vizuális reprezentációi közül inkább a magyar néprajzi tartalmakról beszélnék, és inkább az alsó tagozat szemszögéből, bár előadásom során kitekintéssel élnék a gimnáziumi korosztály értelmes munkáira, sőt a megváltozott érettségi szabályozás néprajzi tartalmakat érintő változásaira is.

2. Készségtárgy vagy készséges tárgy

Sokan vélekedhetnek úgy még pedagógus kollégáink közül is, hogy „készségtárgyat tanítani könnyű, csak ülnek a gyerekek és rajzolnak némán!”, vagy „rajzoljanak akkor címert, meg tulipántot, ezzel kész is mind a magyarságtudomány, mind a néprajz!”.

Készségtárgynak azonban már igen régóta nem tartjuk tárgyunkat, noha a „mintarajz” korszakban valóban az volt. Tulipántot és népi motívumokat rajzoltak, vagyis inkább másoltak a gyerekek még a múlt század elején, motivációként pedig elég volt egy jó nagy osztályzat piros tollal a lap sarkára. Ettől azok, akik osztálytársaik számára szépen megrajzolták a tulipántot, valóban eljutottak készségszintre az adott feladat vonatkozásában, a többiek maradtak inkább jártasság szinten, vagy még ott sem.

Évtizedek óta vizuális kultúrának hívjuk a tantárgyat. A 2012-ben életbe lépett NAT-hoz képest a tantárgy szerkezete egy kicsit változott, követte az elmúlt csaknem egy évtized változásait, azonban vizuális kultúra volt akkor is, a rajz tantárgy, méginkább a rajz és műalkotások elemzése a '80–'90 évek világában maradt. A világ

pedig változik körülöttünk, és gyakran halljuk tanári szobában azt a megállapítást, hogy „ezek a gyerekek már nem olyanok, mint a régi-ek”, „ezekkel semmi olyat nem lehet megcsinálni, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt”. Így igaz. Ugyanazt nem lehet megcsinálni, illetve ugyanúgy nem lehet, változnunk kell hozzáállásunkban, módszereinkben, és az új, 2020-ban kiadott NAT szellemisége ezt a gyereket követő változást, gyerekközpontú pedagógiát legitimálja.

Kezembe került egy több mint tíz éve készült rajz: szakállas alak áll egy borospincében, kezében boros kancsó, vállán szűrőhímzéses cifraszűr úgy kidolgozva színes tűfilccel, hogy az öltések rendszere is felismerhető. Fiú rajzolta, felső tagozatos. Talán régen elég volt a *feladat* kiadása, cifraszűr képének nyomtatott formájával mint vizuális motivációs képanyag: „Készíts olyan képet, amin szerepel a cifraszűr!” Ma ez így nem alkalmazkodik sem a felső tagozatosok világához, sem tantárgyunk logikájához. A feladat a kamaszok ismeretében inkább így hangzana ma:

„Képzeld el, hogy Kukorica János nem követi Iluskát, hanem az első faluban beáll egy szőlősgazdához, majd feleségül veszi annak lányát, gazdag, jó módú emberként idővel átveszi apósa gazdaságát! Keres képi és szöveges információkat az interneten a hagyományos alföldi férfiruházat jellegzetes viseleti darabjairól!”

A gyerek saját telefonján képet keres és rátalál a cifraszűrre ami, mint a szöveginformációkból, amiket villámgyorsan átfut, kiderül, státuszszimbólumként megfelelt egy mai jobb gépjárműnek. Kora Mercedese, ha úgy tetszik. Ezek után már a vicc kedvéért is veszi a fáradságot, hogy a szépen „felpolírozott” státuszszimbólum megjelenjen, olyan legyen, mint ma egy luxusautó. Igen a kamaszokra

jellemző humor, illetve az, hogy a könnyes szemmel átadott felnőtt tartalmaknál nem utasítanak el semmit szívesebben, újfajta, gyerekismeretre, kamaszismeretre alapozott feladatkiadást igényel. Csak azért, mert olyan szép egy népi hímzés, meg sem emeli a ceruzáját, és fel sem néz a telefonjából. A társak elismerése pedig könnyen felülírja az osztályzatot. Bár meg kell mondjam, 28 év gyakorlat alatt még senkit sem láttam, aki egy kettes osztályzat után szívesen alkotott volna, hogy magasabb szintre emelje saját képalkotó gyakorlatát. Értékelésünknek is érdemes átállni tehát a NAT által közvetített korszerű pedagógiai szemléletből következő megoldásokra: ha én mint pedagógus nem találok olyan eszközt az óra alatt, amivel munkára bírom a gyermeket, akkor nem az ő órai munkája elégtelen, hanem az enyém. A motiváció megteremtése a pedagógus feladata, a munka támogatása úgyszintén, ha a gyerek valós képességei miatt ronda a munkája, akkor a képességhalmazt (vagy annak hiányát) nekem látnom kell, és annak alapján kell értékelnem, segítő-formáló értékelési rendszerben kell dolgoznom, a számszerű osztályozás, minősítés ellenében.

Ha a feladatot például a jelzett módon adjuk ki, akkor megfelelnünk a 2020-as NAT szemléletváltást igenlő törekvéseinek. Az új NAT a fókuszát a tanulóra és a tanulásra helyezi, gyerekközpontú tanterv, a korábbi évek tanárközpontúsága után. Támogatja a tanulói ismeretszerzés, tanulói tevékenységek új megközelítéseit: differenciáló szemléletet vár el, a fejlesztést tanulói kompetenciák fejlődésében látja, és a tanítási gyakorlatot jelenség- vagy valóságalapon, formailag pedig projektekben és más korszerű munkaformák használatában írja le. Az iskolai tanulói tevékenységeket pedig játékos formában várja el.

A korábbi tantervek a vizuális kultúra számára némileg megfoghatatlan ismeret – készség – képesség rendszerben írták le a *tanár* fejlesztő munkáját. Ebből sok jószándékú félreértés született az „Az óra célja és feladatai, óravázlat fejlécekben” láthattunk *plasztikai érzéktől* kezdve *papírhajtási képességig* mindent, amit jól és tudományosan hangzott. Hozzátenném, a pedagógiát a mindennapok gyakorlatában inkább szakmának érzem, mintsem tudománynak. A 2020-as NAT a tanuló *tevékenységeit* nevezi meg, mégpedig életkori szakaszokban magasabb minőségeket kifejező egyszerű igékkel: „felismeri, összehasonlítja, alkotásában felhasználja” stb. Hasonlóan a Bloom-féle taxonómia elvéhez, ami az ismeretszerzés szintjeit írja le. A tantárgyra jellemző tevékenységeket a NAT *Tanulási eredményeiben* közli tehát, ezek elérésére pedig a KET *Fejlesztési feladatokat és ismereteket* jelöl ki. Mi az Oktatási Hivatal által megjelentetett tanári kézikönyveinkben pedig a KET Fejlesztési feladatait fordítjuk le feladattá: ténylegesen mit csinál a gyerek, és mi a produktum, amelynek létre kell jönnie. Az ismeret a mi tárgyunkban vizuális ismeret, szövegszerű fogalommagyarázat, elmélet: a művészettörténeti tartalmak mind-mind tanulói alkotáshoz kötve jelennek meg, tehát a produktum egy ismeretátadó prezentáció, amit a kommunikációs kulcskompetencia fejlesztése érdekében verbálisan is előad a gyerek vagy a csoport. Tanulnivaló maga a prezentáció figyelemterelő vizuális megvalósítása is, mint vizuális kommunikációs megvalósulás. Nem *produktum* azonban egy sima lapú füzetbe írt órai vázlat, nem produktum annak bemagolása, továbbá nincs olyan fejlesztési feladat, ami megkívánná a dolgozatírást, vagy a feleltetést a tárgyunkban. Továbbmegyek: ezért nincs az

új középszintű érettségi szabályozásban művészettörténeti teszt, és ezért van projekt, a portfólió bemutatása és a vizsgahelyszínen készülő, projekttémával összefüggő alkotó munka, ugyanis, ha nem ismeretalapú a tantárgy, akkor az érettségije sem lehet az. Ha nem szerez gyakorlatot az évszámok, vagy szinte senki által nem ismert néprajzi tárgyak *nevének* bemagolásában, akkor nem érettségizhet ilyen tevékenységrendszerben, de ha gyakorlatot szerez a sok tevékenységtípusból összeálló projektmegvalósításban, önálló ismeretszerzésben, önálló következtetések megalkotásában és mindennek prezentálásában, akkor a vizuális kultúra sajátos tevékenységeiben készült produktumokkal bizonyítja e tárgybeli érettségét.

3. A vizuális kultúra tantárgy kerettanterve

A tantárgyunk lényege az, hogy a gyerekek produktumot hoznak létre. Már a 2012-es NAT is az alkotva befogadás módszerét kínálta, tartalmait azonban rendre befogadói és alkotói folyamatokra osztotta, a 2020-as NAT és KET szövege többnyire nem tesz különbséget, egy mondatban határozza meg ezek összefüggéseit. Tisztán befogadó jellegű fejlesztési feladat alig van a kerettantervi szövegek között, ha van is, akkor a játékoságot feltétlenül felkínálja. A vizuális kultúra tárgy jellemző területei alkotják a KET témaköreit: kifejezés és képzőművészet, vizuális kommunikáció, tárgy- és környezetkultúra. A 2012-es NAT és KET változásában némelyik mozgóképes és mé-

diahasználati fejlesztési feladat már tantárgyunkba került, 2020-ban pedig a digitális kompetencia is belépett a kulcskompetenciák sorába, így ez megmutatkozik a KET Fejlesztési feladatokban. A szabályozás természetes módon, napjaink folyamataira és jelenségeire reagálva például nem tesz különbséget abban, hogy a kifejező képalkotás álló, vagy mozgóképpel jelenik meg produktum szintjén. A hagyományos kézi alkotómunka mellett életkori sajátosságokat figyelembe véve, a digitális produktum létrejöttét is sok helyütt támogatja. Ez például a gimnazista korosztály esetén motiváló hatással is bírhat, számos olyan feladatot írtunk számukra, amikben a kezük jelentős beköszolása árán jutnak el a feladatmegoldás bizonyos szakaszáig, a produktumot viszont digitálisan, a fotómanipuláció, vagy videóvágás tevékenységeivel együtt várjuk el, például egy gyurmafilm *stop motion*-technikával való megvalósítása esetén, de akár kisebbeknél is, hiszen a mai alsós korosztály született digitális bennszülött.

A magyar népi kultúra nemzeti identitástudatot erősítő tartalmi önálló témakört nem alkotnak, hanem át-átszövik a KET fejlesztési feladatait és ismereteit, gyakran illusztrációs célú képi alpanyagként jelennek meg: hol a díszítőművészet mintakincsét mutatják be, hol a hagyományos tárgy- és környezetkultúra területének feldolgozását segítik. A néprajzi, népművészeti tartalmak minden esetben az alkotómunkát segítik és motiválják a kerettanterv feladatrendszerében.

A *feladattá* lefordított kerettantervi fejlesztési feladatokat már nem kerettantervi témakörökben csoportosítva rendezzük, hanem több tanórán és akár tantárgyon átívelő összefüggésben szeretnénk bemutatni azt a nagyon változatos rendszert, ahogyan a kerettan-

tervben szétválasztott fejlesztési feladatok a gyakorlatban összetettségnek. A kerettanterv óraszám-ajánlásai a többi tantárgy esetében azt sejtetik, hogy egy-egy javasolt témakör fejlesztési feladatai egymás után tanmenetbe illeszthetően „letaníthatók”, és egy adott időegységként alkotják a tanulás folyamatát. Ez a vizuális kultúra tantárgy esetében nem így van. A kerettantervek szerkezete egységes, így a vizuális kultúra kerettantervi szerkezete teljesen megegyezik a többi tantárgyéval, de fejlesztési feladatai nem lineárisan követik egymást. Egy-egy órán a kitalált témának és gyakorlati feladatnak megfelelően párhuzamosan több fejlesztési feladat is érvényesülhet, illetve a feladattá alakított tantervi követelmények több órát lefedő egységet is alkothatnak.

A továbbiakban a módszertani kézikönyvekben alkalmazott megoldásokkal folytatom, egy első osztályos feladattal illusztrálom a tantárgy nem lineáris fejlesztési feladatainak rendszerét, majd a 3. osztályos módszertani kézikönyv példájával mutatnám be a néprajzi tartalmak felhasználási lehetőségét, azt a gazdag módszertani ötletgazdagságot, amiből a tanítónak saját osztálya számára kell létrehoznia a gyerekek érdeklődésének, motivációjának, megfelelő tevékenységrendszerrel, ami egyúttal hitelesen használja nemzeti, kulturális örökségünket, másrészt hitelesen reagál a 2020-as NAT pedagógiai célkitűzéseire is.

Láttak-e fiúgyerekeket zsinórt sodorgatni órákig?

Nem gyakori látvány. Ha pusztán öncélú, amolyan régi típusú technika órai feladatként kapja a gyerek, akkor bizony otthonra marad: anyuka majd megsodorgatja, be lehet vinni másnap, lesz érte nyomda, vagy piros pont, „ügyes vagy”, és a gyerek érzi, hogy ő

ügyes, mert más anyukája nem ért rá ilyen szép zsinórt sodorni, ő viszont elérte a célját, megszerezte a külső motivációként felkínált ellenértéket, munkát viszont nem termelésbe fektetett, hanem a feladat „delegálásába”.

Március 15-ére készülve sok iskolában, óvodában is szokás a fiúkkal csákót, a lányokkal pártát készíteni. Tekintsük a fiúkat először, hiszen fontos, hogy a gyerekekkel kifejezetten alkalmas témakörökben nemek szerint is differenciáljunk, tehát a fiúk kartonból készítsenek csákót, alaklemez mentén vágják ki a simlédert, a csákó közepére rajzoljanak Kossuth-címert, majd díszítsék zsinórsodrásal a csákókat. A feladat címerrajzolás részének ismerettartalma azon kevés tanulási eredmények egyike, amiben az „ismeri” kifejezés önmagában áll:

„pontosan ismeri államcímernk és nemzeti zászlónk felépítését, összetevőit, színeit”

A csákó és pártakészítés triviális és régóta gyakorolt feladata a vizuális kultúra KET fejlesztési feladatainak tükrében.

Fejlesztési feladatok (KET):

Vizuális információ – Vizuális jelek a környezetünkben témakör:

Magyar nemzeti szimbólumok gyűjtése (pl. államcímern, nemzeti zászló, Szent Korona, Kossuth-címern, 1956-os lyukas zászló) és a szimbolikus elemek felhasználása az alkotó munka során (pl. tárgyalkotás díszítményeként: huszárcsákó, pártá).

Természetes és mesterséges környezet – Valós és kitalált tárgyak témakör:

Dramatikus játék céljára újjában, síkbában, kellék (pl. varázspálca, „rámás csizma”, „kőleves”) jelmezelem (pl. kalap, maszk, kötény),

díszlet tervezése és elkészítése természetes vagy mesterséges/újrahasznosítható anyagokból (pl. textil, fonal, papír vagy műanyag hulladék, természetben talált anyagok) csoportmunkában is.

Vizuális kifejezőeszközök – Érzékelés, jellemzők, tapasztalat témakör:

A tanulás során felmerülő helyzetekben valós környezeti jellemzők (pl. téli táj, növény részei, osztályterem színei), képek és ábrák (pl. tankönyvi ábra, saját vagy társak rajza) célirányos megfigyelése, és a tapasztalatok szöveges megfogalmazása a látott információk pontos leírása és feldolgozása érdekében.

Mint látható, három vizuális kultúra kerettantervi témakörből áll össze a gyerekek munkájának tantervi legitimációja, ugyanakkor a Technika és tervezés tantárgy „Tárgykészítés különböző anyagokból, építés, szerelés” témakörének „fonalmunka” és „papírmunka” része is megjelenik, ha pedig igazzá tesszük más tantárgy tananyagát, akkor elbitorolhatjuk csáki készítésére azt a plusz egy tanórát, amit a tanterv így megenged.

A Kossuth-címert mutassuk a gyerekeknek, próbálják meg lemásolni! Ne nyomtassuk ki nekik, eléggé összetett és részletgazdag a címerünk, hadd tanulmányozzák, számolgassák meg a sávozást, vegyék észre a kis koronát maguk. Mutassuk az államcímert is, és mutassuk meg a trónfosztás sapkacímert is, ahol a koronát koszorú pótolja szablyával áthúzza. Fejtsék meg a jelentést, gondolkodjanak rajta, miért cserélték le a koronát a *semmi, azaz nulla*, például dolgozatok pontozásánál is használt általános jelére. Ez a tevékenység ekkor jelenségalapú, felfedezettő, gyermeki ismeretszerzést támogat, ha kinyomtatjuk és kiszíneztetjük a készen kapott címert, az

amolyan klasszikus időhúzó napközis feladat. Így nem lesznek *szépek* a címerek, lehet, hogy tizenöt sáv is lesz rajtuk jó ferdén, de a gyereké lesznek, és saját megfigyelését rögzítik, még, ha nem is jól. Van idő, látja még eleget, lesz jobb is. A magyar címer nagy része a gyereké lesz, a sajátja lesz és újból és újból megnézi, megtanulja, talán még magától is lerajzolja, mert megszereti.

Zsinórt pedig azért sodor a kisfiú, mert minden elsős tudja, hogy a *parancsnok*, a *komoly katona* sok zsinórt hord a csákóján. Innen lehet látni, ki a komoly férfi, tehát a komoly férfi még ebéd után is sodorja a zsinórt, és kötözi a csákóra, meg még otthon is ezt fogja csinálni, hogy ő legyen a legkomolyabb katona, erős huszár, aki védi a hazát.

A lányok pedig csináljanak pártát: vágják ki alaklemez mentén, majd rajzoljanak ők is Kossuth-címert, az ott is jó, helyezték el a közepére, majd szimmetrikusan díszítsék lakóhelyük, vagy választott tájegység népi díszítőművészetéből származó stilizált virágmotívummal. Zsinórt sodorjanak ők is, fel is kell kötni a pártát. Másfajta tevékenységet végeznek tehát egy időben a fiúkkal. Munkájuk során ők újabb, belépő kerettantervi fejlesztési feladatot is végrehajtanak:

Fejlesztési feladat (KET), Természetes és mesterséges környezet – Valós és kitalált tárgyak témakör:

„Képi inspiráció alapján (pl. természeti jelenségek, állatok, népművészeti motívumok) egyszerű mintaelem tervezése (pl. ábrázolás, rácsháló, indigó alkalmazása) A tervezés érdekében egyszerű rajzok készítése és szöveges magyarázata..”

A „lakóhelyük, vagy választott” magyar népi tájegység témakörét nem véletlenül emeltem ki. Itt a feladaton első osztályosok dol-

goznak. Nem csak budapestiek. Nekünk itt Budapesten nincs tájegységünk, de Magyarország lakosságának általában van. Kerettantervi fejlesztési feladat a lakóhely környékén található tájházak tárgyi világának, ott látható jellegzetes díszítőművészeti mintakincsének ismerete, azért, hogy a gyerekek első sorban szülőföldjük hagyományait ismerjék meg, ismereteik és élményeik birtokában büszkéek legyenek rájuk, majd ezen túl ismerjék meg a magyarság által lakott egyéb tájainkon született néprajzi kincseket, tudják azonosítani és megkülönböztetni. Ne csak egy tulipántos kalocsai paprikás kép éljen bennük a hagyományos népi kultúráról, őseik mindennapi kultúrájáról. Ez lesz majd az a tudás, ami a gimnáziumi korosztály számára már „felhasználói szintre” írt népi kultúrán alapuló design-tartalmú feladataiban is majd felhasználható, és ez az a tartalom, ami az emelt szintű, 2021-ben változott érettségi vizsgatematikában is helyet kapott a korábbi évek hasraütés elve alapján választott néprajzi tárgyainak, makkos-ábrahámos hímzés-mintáinak felismerése helyett.

Erre törekszünk akkor is, amikor a kis elsőskkel anyák napjára olyan tulipán-motívumot használunk fel tárgydíszítésre, aminek jelentéstartalma dokumentált¹, hiteles néprajzi forrás alapján magyarázzuk a tulipán összetettségét a kislányok, nők és öregasszonyok életkori jellemzőivel összhangban. A kisgyerek saját családjának leképezését valósítja meg, saját magát és testvéreit ábrázolja,

¹ Kocsi Márta – Csomor Lajos: Festett bútorok a székelyföldön, Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1982. című könyv leírásai és ábrái alapján tervezett feladat

alkotva fogadja be a néphagyományt, azt is, ami székellyföldi, és magára, a családjára vonatkoztatja azt a népi tudást, ami már annak régi szülőhelyén is kiveszett talán.

4. Csoportmunka: Miskakancsó

A következőkben a MISKAKANCSÓ-PROJEKT² című harmadik osztályra tervezett néprajzi tartalmakra épülő feladatot idézném annak illusztrálására, hogyan is építhetők be a kerettantervben megjelenő néprajzi tartalmak úgy a tanítási gyakorlatba, hogy az gyerekismerethez vezessen, a kreativitás kulcskompetenciáját fejlessze a bevezetőben idézett mintamásoltatás helyett, illetve a minták lemásolása értelmezett legyen, és vizuális ismeretszerzést motíváljon. A feladat sok-sok éven keresztül érlelődött bennem, hosszabb projektté már akkor vált, amikor nem tanítottam alsó tagozatban. Az eredeti ötlet pedig Jankovics Marcell zseniális Magyar népmesék sorozatának „Köcsökgirály” című epizódjából származhat. Itt jegyzem meg, hogy tantárgyunk szempontjából érték a magyar népmese szöveg és képi világa, érték a gyűjtött szöveg, hiszen illusztratív feladatokkal kapcsolódhatunk, de érték a Magyar népmesék sorozat, amit mozgóképi fejlesztési feladatokban nevesítünk

² A projekt feladatleírását a Bakos Tamás – Nyitrai Péter – Nyitrai Pirooska: Tanári kézikönyv a vizuális kultúra tanításához a 2020-ban kiadott NAT és kerettanterv alapján, 3. osztály, Budapest, Oktatási Hivatal, 2021. digitális kézikönyvből szó szerint idézem.

is, hiszen a rajzfilmkészítés sajátos kifejező eszközeit a szakmailag tökéletesen elkészített sorozat bármely meséjén megfigyeltethetjük, és érték Jankovics Marcell is. Érték az elhangzó népzeneekincs, ami a képi világgal együtt mindig helyén van, mindig az eredeti mese tájegységét idézi, de érték a Gryllus Dániel furulyajátékában elhangzó főcímdal is, amit ugyanannyi kezdő furulyás kisgyerek próbál meg játszani, mint az egyébként lengyel „Egy boszorka van” címűt. Ezek mentén Szabó Gyula hangja is nemzeti kincs, nemzeti kincseink épülnek egymásra, ahogy a hagyományos magyar népi kultúra jelenségein épültek azok értő felhasználásával a „magas kultúra” momentumai, Bartók zenéje, Kós Károly Wekerletelepe, Zsolnay tárgyai. A projektleírást ezek értelmében idézem ide, bemutatva tanári kézikönyvünk szövegezési stílusát is egyben:

„Az alábbi feladatsor tulajdonképpen egy projekt, amelyben változatos munkaformák, tevékenységek sora juttatja el a tanulókat több, önállóan is értelmezhető produktum elkészítéséhez, és amely folyamat során több tantervi témakör fejlesztési feladatai is megjelennek.

A projekt megoldására szükséges időkeretet nehezen tudjuk megmondani, mert teljes egészében a tanulók sajátosságain múlik. Adott osztályban elegendő lehet két tanóra, máshol két dupla óra sem biztosan.

Tanulási eredmények (NAT)

**A témakör tanulása hozzájárul ahhoz, hogy a tanuló a nevelési-
oktatási szakasz végére:**

- *adott álló- vagy mozgóképi megjelenéseket egyéni elképzelés szerint átértelmez;*

- *saját történetet alkot, és azt vizuális eszközökkel is tetszőlegesen megjeleníti;*
- *saját munkákat, képeket, műalkotásokat, mozgóképi részleteket szereplők karaktere, szín-, fényhatás, kompozíció, kifejezőerő szempontjából szövegesen elemez, összehasonlít;*
- *képek, műalkotások, mozgóképi közlések megtekintése után önállóan megfogalmazza és indokolja tetszésítéletét;*
- *különböző alakzatokat, motívumokat, egyszerű vizuális megjelenéseket látvány alapján, különböző vizuális eszközökkel, viszonylagos pontossággal megjelenít: rajzol, fest, nyomtat, formáz, épít;*
- *alkalmazza az egyszerű tárgykészítés legfontosabb technikáit: vág, ragaszt, tűz, varr, kötöz, fűz, mintáz;*
- *adott cél érdekében alkalmazza a térbeli formaalkotás különböző technikáit egyénileg és csoportmunkában.*

5. Fejlesztési feladatok és ismeretek (KET)

Magyar népi cserépedények megfigyelése, következtetések megfogalmazása a formai jegyek alapján a használati módra (pl. vizes korsó, lábas, fazék, miskakancsó, butella). A megfigyelések rögzítése rajzban. A rajzok kreatív továbbalakítása szabad képalkotásban (pl. miskakancsó megfigyelés utáni rajza alapján „miskakancsó családjának” megjelenítése).

Korong nélkül készülő, adott funkcióra alkalmas egyszerű agyagedény készítése az alkalmazott technikából adódó önálló ter-

vezés alapján (pl. homokedény, könyökedény, papírhenger oldalához csigákból épített, kész edény üregébe préselve).

Lakóhelyük (vagy egy meghatározott magyar tájegység) jellemző, hagyományos díszítőművészetének mintakincsét megismerve saját készítésű agyagtárgy díszítő motívumának tervezése. A kivitelezés technikai lehetőségeinek megismerése után a formához, funkcióhoz leginkább alkalmas díszítmény kiválasztása és kivitelezése segítségével.

Élmények, elképzelt vagy hallott történetek (pl. álmok, családi események, osztálykirándulás, szünet) részleteinek megjelenítése különböző vizuális eszközökkel (pl. grafika, festmény, nyomtatott, fotó), és kreatív történetalkotás az elkészült vizuális munkák segítségével (pl. nyitva hagyott történet befejezése, átírása). Szemléltetésre ajánlott képanyag: Marc Chagall festményei, Vankóné Dudás Juli hagyományos népi életmódot bemutató festményei.

Saját és mások munkáinak, képeknek, vizuális alkotások szereplőinek szín-, fényhatás, kompozíció, kifejezőerő szerinti szöveges elemzése, összehasonlítása, a következtetések szöveges megfogalmazásával és megvitatásával (befogadói és szövegalkotási képességek fejlesztése).

Az alföldi fazekaskultúra sajátos edényformája a miskakancsó.

Egyszerű internetes kereséssel feltétlenül találunk képanyagot miskakancsóról, de szűkíthetjük a keresést például *Kántor Sándor karcagi fazekasmester* munkáira is.

Adjunk ki nyomtatott formában jó minőségű képet miskakancsóról! A feladat első részében a gyerekek 2-3 fős csoportokban dolgozzanak!

Figyeljétek meg a miskakancsó formáját, és a nyomtatott lapra írjátok oda, hogy az edény egyes részei miben segítik a használatot!

Találjátok ki, mire lenne alkalmas a tárgy, illetve mire használták a régi időkben az alföldi emberek! Mire alkalmas a tölcsér alakú kalap? Miben segít az, hogy összecsapították elöl a kalapot? Miben segít a domború díszítmény?

Meg kell hogy jegyezzük, némelyik miskakancsó kalapja teljes fedést ad, amibe zárható, csutoraszerű csövecskét dolgoztak bele, mint a butellák esetében. Maga a tölcséres kalap azonban a lopótökkel (hébérrel) való feltöltést segíti, és arra az életformára utal, amikor a hordóban tartott bort az adott étkezéshez szükséges mennyiségben kancsóba töltötték át. Ezzel a saját fogyasztásukat is korlátozták a régiek, és a bor is jó maradt a saját hőmérsékletén.

Válasszatok egy másik színű ceruzát, és írjátok, rajzoljátok az edény nyomtatott képe mellé azokat a mai tárgyakat, amiket hasonló módon használunk! Mi az a folyadék, ami a miskakancsóba illik? Melyik italfajtát milyen edényben tároljuk ma?

Jellegzetes díszítmény a kancsó hasán végig tekergőző kígyó. Gyűjtsetek olyan ismert meséket, történeteket, amelyekben kígyó szerepel! Aki hallott Ádám és Éva történetéről, mesélje el a többieknek a kígyó szerepét a bibliai történetben!

Találgassatok, mit üzent a kancsó készítője a kígyómotívummal a tárgyat használó embereknek! (Itt reméljük, hogy a válaszban a kísértés és bor képzetpáros megjelenik, ha nem, akkor további kérdésekkel érdemes erre fordítanunk a gyerekek gondolkodásának irányát. Egyébként találkozhatunk a hosszú élet szimbóluma megfejtéssel is, ami talán inkább az ég felé kígyózó növényi indák fogalmköréhez kapcsolódhat.) Számos nép, így a magyarság is, a kígyóról úgy tartotta, hogy örök élettel bír, gyógyít és szerencsét hoz.

A faragások és kerámiaedényeken ábrázolt tekergő kígyó a tulajdonosnak kívánt hosszú életet szimbolizálja (a szerk. megjegyzése).

Érdeemes a csoportok megoldásait, ötleteit közvetlenül velük megbeszelnünk, egy-egy ötlettel segíthetünk a közös gondolkodásban. Frontálisan ekkor felesleges részösszefoglalással húznunk az időt. A részösszefoglalás maga a csoportok rajzos feladatlapja, a pedagógus szerepe pedig ebben a helyzetben a felfedeztetés. Ne felejtjük el, hogy itt ismeretként nem akarjuk bevésni a miskakancsó jellemzőit, hanem alkotásban adunk teret arra, hogy a megfigyelések, következtetések vizuális jellegű eredményre vezessenek.

Szintén csak a kis csoportban történő beszélgetés lehet alkalmas arra, hogy a kapcsolódó nevelési összetevőket meglássuk, és meghalljuk azt például, ha egy gyereknek túlságosan bő ismeretei vannak az alkoholfogyasztásról.

6. Miska, a kancsó, családja körében

Egyéni munka

Mutassunk század eleji fekete-fehér családi fotókat!

Figyeljétek meg a képeket, és találgassatok, melyik felmenőtök élhetett akkor, amikor ezek a képek készültek! Miről lehetne beazonosítani a kép keletkezésének időpontját? Honnan vannak olyan ismereteitek, amivel indokolni tudjátok a véleményeteket?

Fogalmazzátok meg a látott képek alapján, hogy mit vártak el egy fényképésztől, ha családi képet akartak készíttetni vele!

Fogalmazzatok meg, hogy mi a közös a képen látható emberek elhelyezésében!

Fogalmazzatok meg, milyen hatást kelt bennetek a korabeli emberek arckifejezése! Milyen lelkiállapotra utalnak? Mi jellemzi a testtartásukat?

Mikor készülnek ma hasonló képek, és miért?

Adjunk ki egy listát az emberi testrészek, illetve az arcrészletek felsorolásával.

Írd az arcrészletek, testrészek mellé, hogy te melyik szülődtől, nagyszülődtől örökölhetted a rád és csak rád jellemző külső tulajdonságaidat! Gondolj arra, hogy a családtagjaid mire gondolnak, amikor azt mondják: Tiszta apja/anyja/nagyapja ez a gyerek!

A/3-as rajzlapon rajzold meg azt a családi fényképet, amin elképzeled Miska, a kancsó családját! Dolgozz fekete filctollal! Először találd ki, milyen feleség illik a férfialakot formáló miskakancsóhoz, majd képzelj el a gyerekeiket, esetleg a nagyszülőket! Gondolj arra, hogy testünk, arcunk jellemző vonásait örökölni szoktuk, tehát biztosan ők is bizonyos vonásokban hasonlítanak egymáshoz!

Mutassunk miskakancsó-képeket színesben, nagyban!

Figyeljétek meg, milyen színeket használtak eredetileg a miskakancsó mázához!

Keverjétek ki egy külön lapon (műanyag lapon vagy az általában vizesedényként használt nagy tejfölvödör fedelén) a látott színeket!

Fessétek ki az elkészült figurákat úgy, hogy Miska kifestéséhez a hagyományos színeket használjátok, de az elképzelt családtagok kifestésekor ettől eltérhettek!

Vegyük észre a feladatsor fontos fejlesztési céljait: az előkészítés a hagyomány alapján kikristályosodott funkcionális formai jegyek felismerését és napjaink használati szokásaira való ráismerést segítette; a rajzos jegyzet, a funkció szöveges megfogalmazása a megfigyelés–lejegyzés–következtetés didaktikus sorrendjében zajlik; a családi fotókról szóló feladatrész annak a beállítási hagyománynak a megfigyeléséről szól, ami vizuálisan is megmutatja a család összetartozását. Majd a gyerekek által készített kancsócsalád megjelenítése új pedagógiai lehetőséget ígér, hisz sok esetben kivetített családrajzokként láthatjuk őket. Érdeemes megfigyelni a családtagok elhelyezését, csoportban elfoglalt helyét, méretüket, a motivált hasonlóságok finom eltéréseit és részleteit.

Nem biztos, hogy minden gyermekünkön beazonosíthatóan látjuk a saját családot, erősebb elvonatkoztatásra, adott esetben függetlenítésre képes gyerekek egyszerűen kreatív játékot látnak a feladatban, így nekünk sem kell kényszeres módon pszichologizálnunk a rajzokon, de amit látunk, azt látjuk.

Itt jegyezzük meg az értelmes tantárgyi kapcsolódás fontos lehetőségét. Az etika tantárgy KET, Család – Helyem a családban témakörének alábbi fejlesztési feladataihoz kapcsolódhat a feladat:

- Ismerkedés a saját család múltjával, az idősebb generációk életével
- Családi hagyományok azonosítása, családi ünnepek megtartása
- Érzelmi kötélek a családon belül, az összetartozás jeleinek felismerése
- Saját szerep vállalása az ünnepek előkészítésében és megtartásában

A miskakancsóként ábrázolt családok elvonatkoztatott gyerekalkotásaiban talán könnyebb a családi viszonyok megjelenítése, mintha a gyerekeknek a saját családjukat kellene pontosan bemutatniuk.

Továbbmenve az etika tantárgy fejlesztési feladatainak támogatásán, a feladat változata lehet az is, ha minden gyerek otthoni gyűjtőmunkaként hoz fényképeket saját családi gyűjteményükből. Természetesen ebben az esetben engedhetjük azt is, hogy a telefonjával készítse el a képeket a családtagokról. Ekkor természetesen a képek nézegetése lehetséges a telefon képernyőjén is az arcvonások, a külső hasonlóságok felismeréséhez.

Vizsgáld meg a saját családi fotóidat, és fogalmazd meg a hasonlóságot valamelyik ősöddel kapcsolatban!

Az etika tantárgy Éntudat – Önismeret KET témakörének alábbi fejlesztési feladatait is részben teljesíthetjük:

- Saját főbb testi tulajdonságok és személyiségjegyek azonosítása, az önértékelés és a környezettől érkező jelzések értelmezése.
- Saját fejlődési folyamatok észlelése, jellemzése.

Ha nem sajnáljuk az időkeretet az alkotómunkát megelőző beszélgetésre, például ilyen kérdéssel:

A régi fotón látható elődöd képét megfigyelve mondj magadról olyan belső tulajdonságokat, amelyek közösek vagy ellentétes az övéivel! Figyeld meg az arckifejezését, tartását! Figyeld meg, mennyire gondos a ruházata!

Érdeemes hozzátennünk, hogy nem biztos, hogy igazak a megállapításaink – hiszen az sem biztos, hogy ismerjük a szóban forgó rokont –, de játékból találgathatunk.

A következő, egyébként a KET fejlesztési feladataiban meglehetősen egyértelmű formában megfogalmazott feladat leírásában ismét bekapcsoljuk az etika tantárgy Család című témakörét. A korábbi évfolyamnak szóló tanári kézikönyvekben is felhívtuk a figyelmet a tantárgyi integráció lehetőségére. Nagyon korszerű gondolatnak tűnik számunkra az, ha egy úgymond külső téma (tehát nem a vizuális kultúra egyik kerettantervi témaköre) iránt motivált érdeklődő, benne élő gyerekcsoport tevékenységét az órakeret rugalmas kezelésével szervezzük, és a vizuális kultúra tantárgy fejlesztőtevékenységeit például etikaórán végzik el a gyerekek, miközben az etikában kibontandó értékeket a vizuális kultúra órán készült alkotások közös nézegetésével, a róluk való beszélgetés keretében hozzuk a gyerekcsoport elé. Tudjuk, hogy nehéz az évszázados kereteket átlépni, de ha órafelosztás, átтанítás szervezeteileg nem akadályoz bennünket, osztálytanítóként átjárhatóvá tehetjük a tantárgyak rideg rendszerét a gyerekek érdekében.

7. Nem lehet letenni

Egyéni munka

Beszélgessünk a gyerekekkel olyan családi ünnepekről, amiket általában egy kis nassolás (mondjuk agapé) szokott követni. Nem érdemes itt ültetett ebédről szólni, mert elsősorban egy értelmes tárgy motivációjára akarjuk az egész folyamatot kifuttatni.

Meséljétek el, hogyan zajlik a családokban egy nagyobb ünnep (például esküvő, keresztelő, ballagás), amikor nemcsak a ti szűk

családokat van jelen, hanem a távolabbi rokonok (például unokatestvérek, nagybácsik) is!

Milyen ételeket szoktatok ilyenkor fogyasztani?

Mi a családi szokás nálatok az ilyen étkezések során? Üveg pohárban szoktatok ilyenkor üdítőt kapni, vagy eldobható műanyag pohárban?

Ha műanyag pohárban, akkor miről ismeritek meg a sajátotokat?

Mutassunk korondi bokályokat, változatos mintákkal! (Legjobb, ha élőben mutatunk példát, hisz a legtöbb általános iskolában dekorációként vagy virágvázaaként előfordul egy-két darab.) Osszuk ki a tárgy eredeti méretében nyomtatott fotóját is!

Figyeljétek meg a képen látható tárgyakat!

Mutassátok meg rajzban, miről árulkodik a tárgy formája! Mire használhatták régen?

Ekkor akár A/5-ös írólapon is dolgozhatnak a gyerekek, mert ez csak az előkészítő feladat.

Rajzoljátok meg képsorozatban, mi történne, ha virágcsokrot tennénk a képen látható edénybe, és megmozdítanánk az asztalt, amin az elhelyezkedik!

Árulkodik el a gyerekeknek az edény eredeti funkcióját! (Lakodalmakra készített borospohár, amit minden vendég megkapott, így az ünnepség után megőrizhetett.)

Most, hogy elárultam, mire használták régen a bokályt, fogalmaztatók meg, hogy a formája hogyan segíti ezt a használatot!

A projekt folytatását nem idézem tovább, a feladat értelmes folytatása *tárgykészítés*. Nagyon nehéz a mai világunkban értelmes tárgyat alkotni. Értelmes tárgyon nem a dísz tárgyat értjük, hanem azt, ami formájában hordozza a funkciót, ami használható, ami for-

ma és funkció összefüggéseiben leírja az embert, és ami kell. Szükségetet elégít ki. Gyakori fogásunk az, amikor olyan tárgy készül, ami játékkörnyezetben igaz: dramatikus játék kelléke a tárgy, mese-folyam átélését célozza, modellez egy jelenséget. A Miskakancsó folytatása használható tárgy, mint ilyen, ajándékként adható. Látják, a feladat előkészítése, amit a könyvből idézek, a funkcióra vonatkozik. Kimenete pedig cserépedény elkészítése, ami kerettantervi feladat. Nem gyurmázás, nem öncélú 3D formaalkotás, hanem az ember kezéhez illeszkedő tálka, vagy bokályszerűen személyessé tett ivóedény, például egy édesanya kávézási szokásaihoz kötődő méretű kávéscsésze, ami más méretű kell legyen egy „üresen ivott” erős reggeli kávé esetében, mint egy sok tejjel szeretett, lazára hígított italt kedvelő anyuka számára készített.

A hagyomány és a tárgyhasználat itt ismét visszakanyarodik a jelenhez, a gyerek saját életéhez, az otthonában, családjában megfigyelt szokásokhoz, és nem távolodik el a múzeumi utánzások vitrintárgyai felé, jöllehet ahhoz, hogy használni lehessen, jónak kell lennie. Jó pedig akkor lesz, ha azt, amit a gyerek nem tud, mi tudjuk helyette: például ún. ehető mázzal impregnáljuk (égetjük) a kis csészét, ekkor reggeli kávéét egynél többször is fogyaszthat belőle az édesanya, akinek készült.

8. Hogyan tovább?

Terjedelmi okokból nem írhatom le részletesen a magyar néprajzi tárgyú kerettantervi fejlesztési feladatok felhasználási módját a felső tagozatos, illetve a gimnáziumi korosztály számára írt tanári kézi-

könyvek példáival. A NAT szabályozásával 10. évfolyamig kötelező tantárgy a vizuális kultúra. Évfolyamonként változó mértékben meg-megjelennek néprajzi tartalmú feladatok a kerettantervekben, jórészt azonban az alsó tagozaton történő alapozást tekintjük fontosnak abban, hogy a későbbi évfolyamok munkájában „felhasználói szinten” kezelhessék a tanulók a vonatkozó tartalmakat.

A gimnázium 10. évfolyamára írt tanári kézikönyvben az alábbi KET fejlesztési feladat alapján:

„Kós Károly, Makovecz Imre és Csete György munkásságának megismerése után organikus szemléletben közösségi tér és környezetének megtervezése. A tervek alapján makett készítése szabadon választott anyag és eszközhasználatlal.”

Megjelent feladatunkban már a kiváló építészek munkásságán átszűrt tartalmakkal operálnak a fiatalok. Nem biztos, hogy népi építészeti momentumokat szűrnek le egy választott Makovecz-épület szellemiségéből, lehet, hogy a Hagymatikum növényi átírásaival foglalkoznak, de a lehetőség arra is megvan, hogy a népi építészetből átvett szerkezeti-formai elemeket lássák meg. Akkor fogját ezeket meglátni, ha alsó tagozatos korukban, illetve a kamaszkor értékét visszautasító korszaka előtt változatos feladatokban találkoztak a magyarság népi építészetével, a táj és épületfunkció összefüggésével, alkotásban megtapasztalták a díszítmény és tárgyfunkció összefüggéseit, hiteles viseletben látták egy tájegység meséjének szereplőit mesefilmen, majd hiteles viseletben illusztrálták kifejező képalkotásukban is.

Felnőttkoruk határán pedig vizuális ismereteik alapján tudják értékelni az új Néprajzi Múzeum épületének fémbe írt hízmészmin-táit, értelmezhetik a kódot, és magukénak érezhetik azt a kultúrát,

ami napjainkban is értéket teremt. Érettségi vizsgájukban pedig összefüggéseket mutathatnak fel saját gyűjtőmunkájuk alapján például éppen a magyar organikus építészet nagyjainak munkásságával, akkor is, ha nem vizuális kultúrából érettségiznek, hanem éppen a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországaról beszélnek a történelem szóbeli vizsgán: a lakótelepek elidegenítő, jellegtelenítő hatásairól és a magyar folklór feltámadásáról, mintegy társadalmi gyökerű kulturális ellenhatásról.

Tudom, hogy nem olvasmányos, de minden kedves érdeklődőnek ajánlom, hogy lapozzon bele a vizuális kultúra kerettanterveibe, és az Oktatási Hivatal által megjelentetett tanári kézikönyvekbe, amikben rengeteg tantárgyi kapcsolódásban írt feladatot láthat, akkor is, ha nem tanítja a tárgyat, de saját tantárgyában kíván vizuális kultúra tevékenységet mutató feladatot kiadni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bakos Tamás – Nyitrai Péter – Nyitrai Piroska 2021: *Tanári kézikönyv a vizuális kultúra tanításához a 2020-ban kiadott NAT és kerettanterv alapján*, 3. osztály. Oktatási Hivatal, Budapest.

Kocsi Márta – Csomor Lajos 1982: *Festett bútorok a Székelyföldön*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.